

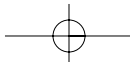

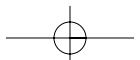
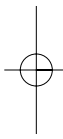
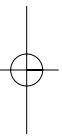
Jure Krišto

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

IDEOLOGIJA/POLITIKA
I HISTORIOGRAFIJA:
PRIMJER ČASOPISA ZA
SUVREMENU POVIJEST
(1969. — 1999.)

Vjerojatno ne treba podsjećati da je danas hrvatsko društvo prilično podvojeno i u grču. Tjeskoba, napetost i grč nisu samo posljedice dugotrajnih teških gospodarskih prilika i agresije na Hrvatsku (1991. — 1995.), nego i pojačane prisutnosti ideologijskih predložaka za koje je većina članova društva vjerovala da definitivno pripadaju prošlosti. Stoga je više nego dobrodošla prigoda da se progovori i o historiografiji, koja je neodvojivi sudionik, a ponekad i oblikovatelj, tih povijesnih danosti.

U ovom se radu želi ilustrirati reagiranje historiografije na političku zbilju, a ponekad i izravno ideologijsko nameatanje »historijskoga znanja«, služeći se kratkim pregledom 30-godišnjega izlaženja *Časopisa za suvremenu povijest*, svakako najeminentnije publikacije u Hrvatskoj za povijesne znanosti.¹ Analiza polazi od postavke Haydena Whitea, koju drži samorazumljivom, da je historiografija u svim totalitarističkim sustavima podložna političkim diktatima.² Takva postavka uistinu proizlazi iz naravi totalitarizma, čija se bit ogleda u kontroli cjelokupne zbilje. Pretpostavljam da ne treba dokazivati da je i po čemu je svaki komunistički sustav totalitaristički, barem ukoliko su to pokazali u historijskim ostvarenjima. Uostalom, danas nije rijetkost među hrvatskim povjesničarima uvjerenje i tvrdnja da je historiografija bila osjetljiva na ideološke parametre i političke mijene.³ No postavka da je historiografija podložna političkim i ideološkim utjecajima i filozofijski je utemeljena. Čovjek je, naime, povijesno uvjetovano biće, te je i njegova spoznaja uvjetovana (i ograničena) konkretnim okruženjem. Dosljedno, historiografija, plod čovjekova prosuđivanja o prošlosti, uvjetovana je povjesničarevim odnosom prema svijetu.⁴

Čini se da se kroz članke objavljujane u časopisu i kroz njegov život može pratiti razvoj, život i sudbina hrvatske

Jure Krišto:

**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

historiografije. Kad se to tvrdi ujedno se želi sugerirati da se kroz život ČSP-a zorno odražava ovisnost historiografije o jačini političkoga nadzora te o nametnutoj i auto-cenzuri. Dakako, u tome je hrvatska historiografija bila sastavni dio bivše jugoslavenske.⁵ U svakom slučaju, ovim se radom namjerava pokazati kako su se historiografski interesi povjesničara mijenjali ovisno o promjenama političkih i/ili ideoloških prilika. To će se pokazati upravo kroz analizu radova objavljivanih u tom časopisu i njihovim smještanjem u povijesni kontekst.

Člankom se također želi upozoriti na vrijeme neposredno nakon pobjede partizana pod vodstvom komunista kad su se uspostavljali parametri novoga znanja o povijesti. To će se vidjeti kroz analizu pisanja i događanja u kalendaru Napredak *Hrvatskoga kulturnoga društva Napredak* sa sjedištem u Sarajevu.⁶

NIJEKANJE I PRIKRIVANJE OSOBNE ODGOVORNOSTI

Kad je riječ o sadašnjim društvenim napetostima, vjerojatno ne treba posebno isticati da ni historiografiju nisu mimoišle podjele i rascjepi prisutni u društvu. Može se ukazati na nekoliko uzroka društvenih napetosti koje se reflektiraju i na historiografiju.

Nestankom jednopartijskoga komunističkog i dolaskom višestranačkoga demokratskog sustava, upravljačka struktura i intelektualna elita ostale su manje-više na svojim pozicijama, tako da se nije dogodila bitna promjena u društvenim odnosima. Napose je u visokom obrazovanju ostalo sve nepromijenjeno, što se neminovno odražava na spomenutu društvenu klimu. Sredovječna i mlađa generacija sveučilišnih profesora, stasalih u atmosferi komunističke ideološke stege, a najčešće i sami njezini pristaše, najgrčevitiji su branitelji komunističkoga naslijeđa u historiografiji, kao i u društvu općenito. S druge strane, oni koji su u komunističkom sustavu potajno bili oporbenjaci, u novim prilikama pokazuju višu ili manju spremnost distanciranja od ideološkoga naslijeđa u historiografiji. No najvažnije je to da je već stasala mlada generacija završenih studenata povijesti koja je donekle izbjegla ili se zbog različitih razloga oduprla komunističkome naslijeđu u historiografiji. To su, čini se, bitni razlozi postojećih napetosti u historiografiji.

Možda nije naodmet napomenuti da je to opis stanja u svim bivšim komunističkim zemljama. No u Hrvatskoj je ono izraženije nego drugdje, vjerojatno zato što je intelek-

tualna komunistička elita ostavljena u obrazovanju te što su se komunisti, uz pomoć koalicijskih kolaboratora, vratili na vlast. Rijetko gdje u bivšim komunističkim zemljama postoji tako izričito nijekanje da je Komunistička partija utjecala na historijsku znanost kao u Hrvatskoj⁷ i rijetko gdje postoji toliko opiranja otklanjanju negativnog naslijeđa ideologijske prisutnosti u historiografiji. Dapače, samo u Hrvatskoj se pokušaj otklanjanja tog naslijeđa proglašava historijskim revizionizmom, a takvo se stajalište širi i nameće mnogobrojnim propagandnim sredstvima.⁸ Vjerojatno je hrvatska specifičnost da se svaka alternativna interpretacija novije nacionalne povijesti proglašava neznanstvenom.⁹ To je vjerojatno zbog toga što je kod povjesničara iz doba komunizma još jaka prisutnost ideologijske svijesti koja je dirigirala historijskim znanjem. Nije stoga čudno da se još i danas u nekim zakutcima hrvatske historiografije ukazuje na važnost skupine povjesničara oko francuskoga časopisa *Annales* (Braudel, Furet, Le Goff, Le Roy-Ladurie i drugi). Upravo su oni, kao i njihovi hrvatski sljedbenici, proglašavali tradicionalnu proceduru u historiografiji neznanstvenom.¹⁰ Umjesto povjesnice u kojoj, po njihovoj ocjeni, dominiraju politika, kratkoročni sukobi i krize, zagovarali su analizu »dugoročnih trendova« (u demografiji, ekonomiji, etnologiji i sl.) i »materijalnih procesa«.¹¹ Francuski analisti nisu krili svoja marksistička (i materijalistička) uvjerenja kad su naglašavali materijalne procese umjesto političke »događajnice« u kojoj su najvažniji subjekti, kao što su u socijalizmu priznati hrvatski povjesničari krili upravo takva svoja polazišta. Anakronizam nekih hrvatskih povjesničara vidljiv je i po tome što ili ne znaju ili prešućuju da su neki od tih, nekada vodećih, analista evoluirali do točke da komunizam nazivaju velikom zabludom XX. stoljeća.¹²

Upitno je stoga današnje isticanje povjesničara iz vremena komunizma, ili njihovih apologeta, da nisu primjenjivali marksističke postavke u istraživanju historije i u pisanju povijesti. Čak su spremni danas priznati da marksizam nisu dovoljno ni poznavali, kako bi ojačali dokaz da komunizam nije utjecao na historiografiju. To, dakako, nije bit problema. Ni jedan komunistički sustav, pa ni jugoslavenski, nije tvrdio da predstavlja potpuno ostvarenje marksizma, ali jest držao, i na to vjerovanje i svoje podanike svakojako prisiljavao, da predstavlja barem pretposljednji stupanj potpunoga ozbiljenja marksističkoga eshatona: diktature proletarijata, besklasnoga društva, odumrlosti države i sl. Podloga takva

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

osmišljavanja povijesti upravo je historijski materijalizam, koji je, pak, bitna sastavnica marksizma.¹³

Možda je još važnije istaknuti da je jugoslavenski komunizam imao čvrste nemarksističke ideološke postavke mimo kojih se povijest nije mogla, to jest nije smjela, pisati. Ivo Banac to naziva »ozakonjenom slikom povijesti«, koja je bila prisutna u svim komunističkim režimima.¹⁴ Bitne sastavnice tog »ozakonjavanja« nisu preuzete iz marksizma, nego iz diktature Komunističke partije koja ih je nametala. A najvažniji elementi tog vjerovanja o prošlosti bili su, barem što se hrvatskoga naroda tiče, da je u jugoslavenskoj zajednici, napose u njezinu komunističkome/socijalističkome izdanju, hrvatski narod dosegnuo vrhunac svoga povijesnog razvoja, da, stoga, mora njegovati i čuvati »bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda i narodnosti« te da je to bratstvo iskivano u »narodnooslobodilačkoj borbi« pod vodstvom Komunističke partije/Saveza komunista. Danas je, čini se, potrebno podsjećati i povjesničare da je za poslijeratnu historiografiju bilo važnije što je rekao J. Broz Tito, primjerice na Petom kongresu KPJ 1948., nego što bi o prošlosti mislio ili znao profesionalni povjesničar, ako se usudio biti u raskoraku s tim partijskim autoritetom.

Banac također ističe da se povijest u jugoslavenskom komunizmu »ozakonjavala« putem cenzure, koja se sastojala od »prešućivanj[a] i degradiranj[a] čitavih grana povijesti, poput povijesti parlametarizma, religije i uopće duhovnosti.«¹⁵ Može se govoriti o mnogo drastičnijim zahvatima od izostavljanja i prešućivanja. U historiografijama bivših socijalističkih zemalja nije riječ samo o uobičajenom procesu izostavljanja i uključivanja, što je sastavni dio povjesničarskoga posla, nego o svjesnom nastojanju da se radikalno prekine s tradicijom i tako stvori potpuno nova interpretacija, sukladna ekskluzivnom ideološkom predlošku. U tim historiografijama, što je zasigurno slučaj s hrvatskom, nije riječ samo o prekidu s nadovezivanjem na društvene i nacionalne vrijednosti koje su bile prihvaćene kao samorazumljive i neupitne danosti, nego o prekidu s onim što se držalo vrijednim pamtiti, što je postalo sastavnim dijelom nacionalne memorije.¹⁶

Parametri komunističkoga ozakonjavanja povijesti i pamćenja dobro su vidljivi u događajima u i oko Hrvatskoga kulturnoga društva *Napredak* neposredno nakon komunističkoga preuzimanja vlasti. Mnogi članovi Središnje uprave KD *Napredak* bili su »suđeni na gubitak narodne časti i na druge kazne«, a Ministarstvo prosvjete BiH postavilo je u

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

povjerenika »nove narodne vlasti«. ¹⁷ Povjerenik je postavio povjerenike za podružnice s nalogom da se održe glavne skupštine te izaberu delegati za skupštinu središnje uprave, koja je bila predviđena za 28. i 29. listopada 1945. Ujedno su pripremljena i nova pravila društva, primjerenija novom ideološkom obrascu. ¹⁸

Na Glavnoj skupštini na kojoj je sudjelovalo 29 podružnica uspostavljeni su svi glavni ideološki parametri za sveopći život društva, pa tako i historiografije. Glavni akter u iznošenju te ideološke matrice bio je ministar prosvjete, Travničanin Anto Babić, dugogodišnji *Napretkovac* i pitomac travničke isusovačke gimnazije. ¹⁹ Još su jasniji ti parametri u *Napretkovu* kalendaru za 1946. godinu, osobito u člancima Ive Sunarića i već spomenutoga ministra Ante Babića.

Govoreći o *Napretkovoj* prošlosti i njegovoj ulozi danas ²⁰, Sunarić je ostvario historiografsku reviziju *Napretkove* povijesti u smislu novovažeće ideologijske sheme te ponudio jednako ideologiziranu zadaću društva u sadašnjosti. Tu je ponajprije jasna manihejska razdjelnica između »okupatora i četničko ustaških bandi« ili »domaćih izdajica« te »Narodno-oslobodilačke vojske«. U Sunarićevoj revizionističkoj slici povijesti »narodni neprijatelji« u vodstvu *Napretka* nisu takvu negativnu ulogu imali samo od vremena ustaškog režima, nego od samog osnivanja HKD *Napredak*. Oni su, naime, oduvijek bili protiv stvaranja »prave narodne inteligencije«. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i prvoj Jugoslaviji nisu se ostvarile težnje najvećih sinova hrvatskoga naroda Križanića, Račkoga i Stossmayera za stvaranjem »zajednice svih južnih Slavena« te se *Napredak* morao boriti protiv velikosrpske hegemonije, ali i protiv »svojih izroda« koji su trovali dušu naroda »vjerskom i nacionalnom mržnjom«. ²¹ Njegovo vodstvo, međutim, nije se oslonilo na radništvo ni na republikanski seljački pokret Stjepana Radića. Umjesto toga *Napretkovo* je vodstvo dopustilo nadbiskupu Šariću da društvo veže uza se te da u njemu jača utjecaj »reakcionarnoga klera«. ²² Tijekom Drugoga svjetskog rata Središnji odbor *Napretka* surađuje s »s njemačko-ustaškom bandom« te posjećuje Pavelića, Kvaternika i Artukovića ²³.

»Narodna vlast« postavila je odmah u *Napredak* »napredne« delegate da ga očiste »od nedemokratskih i protunarodnih elemenata« te stave na novu osnovu s koje će moći ostvarivati svoju istinsku zadaću. ²⁴ Zadaća je novoga *Napretka* da okupi »sve zdrave snage hrvatskog naroda« i da postane »masovnom narodnom organizacijom«. ²⁵ Sunarić je zaokružio

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

svoju redefiniciju hrvatske novije povijesti podsjećanjem da se »danas (...) svi poštteni Hrvati okupljaju u borbi za očuvanje i njegovanje demokratskih tekovina narodno-oslobodilačke borbe i za jačanje Demokratske Federativne Jugoslavije, u kojoj su ostvarene vjekovne nacionalne težnje hrvatskog naroda.«²⁶ »Nepošteni Hrvati« su okupljeni oko Mačeka i visokoga katoličkog klera. Time je Sunarić sročio formulu novoga ideološkoga obrasca koji će postati paradigmom kako historiografije tako i sveopćeg pogleda na društvo za narednih četrdesetak godina.

U svom predavanju na Godišnjoj skupštini 1945. Anto Babić,²⁷ budući vodeći b-h povjesničar i akademik, još je više reducirao parametre hrvatske povijesti svodeći je na borbu između »snaga napretka« i »snaga reakcije«. Reakcionarne snage su oličene u »latinskoj crkvenoj i feudalnoj gospodi« u doba Grgura Ninskog, u pomagačima »mađarskoj dinastiji« u doba Petra Svačića, u onima koji »šalju hrvatske sinove da ginu za interese bečkoga dvora« u vrijeme Habsburgovaca, u protivnicima oslobađanja kmetova u vrijeme Napoleonove vlasti u Dalmaciji, u denuncijantima vođa Ilirskoga pokreta zbog veza s Rusijom itd.²⁸ Klerički stalež je bio najveće izvorište tih »reakcionarnih snaga«. Napredne pak snage su oličene u onim pokretima i pojedincima koji su se u težnji za oslobođenjem hrvatskoga naroda od stranih ugnjetača povezivali s drugim bratskim slavenskim narodima, osobito s Rusijom, poput J. Križanića, J. J. Strossmayera, Frane Supila, S. Radića i dr.³⁰

Treba podsjetiti da je upravo povjesničar uspostavio sadržaj povijesnoga znanja za novouspostavljeni režim kako se ne bi zaboravilo da su povjesničari također bili neminovni za održavanje toga komunističkoga svjetonazora, interpretirajući prošlost tako da se slaže, ili barem da ne izlazi iz ideolojski zadanih okvira. Današnjim apologetima historiografije u vrijeme komunizma treba skrenuti pozornost na pojavu da sami povjesničari kod pripreme novoga izdanja svojih ranijih radova ili kod ponovnoga izlaganja ranije obrađivanih tema izbacuju izraze, reference i interpretacije koje su im ranije jamčile svjedodžbu komunističke i marksističke pravovjernosti. Oni se tim sitnim pomacima približavaju neideologiziranoj povjesnici, a izričitim nijekanjem podložnosti (svoje) historiografije ideologiji i politici opravdavaju možebitna namjernika na njihove ranije radove.

Povjesničari su bili uključeni i u drastičniju kontrolu povijesnoga znanja. Ponajprije, utjecajni historičari iz vremena komunizma nerijetko su i *sami* bili članovi partije te samim

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

time službeni čuvari ideološki ispravnosti interpretacije prošlih događaja prema drugima, a autocenzori po istim kriterijima prema sebi.³¹ Nerijetko je upravo to bio razlog njihova renomea i utjecaja. Uza sve priznanje historiografskim postignućima Ljube Bobana i Mirjane Gross (osobito u zrelijoj dobi), ne bi oni u ljeto 1965. bili određeni da izrade »specijalno mišljenje« o F. Tuđmanu i institutu koji je vodio da nisu bili sastavnim dijelovima partijske moći. A upravo je partija, u ovom slučaju njezin čelni čovjek Vladimir Bakarić, odlučivala o ispravnosti historijskih interpretacija, čega su bili svjesni i ta dva povjesničara.³² Ni Bobanovo prozivanje Tuđmana zbog plagijata u zagrebačkom *Telegramu* 16. prosinca 1966. nije bilo lišeno političke namjere. Bakarić je tada već bio odlučio ukloniti Tuđmana, a s Bobanom se po partijskoj liniji dobro slagao.³³

Možda treba podsjetiti i na to da je riječ o događajima koji su se zbivali 20 godina nakon istupa Babića i Sunarića u slučaju HKD *Napredak*. Sličnosti u političkim interpretacijskim kodovima iz dva razdoblja s ne malom distancom naznačuju moćnu dominaciju ideologije nad historiografijom.³⁴

Iako je upozorenje vjerojatno nepotrebno, ukazivanjem na ulogu pojedinih povjesničara u političkom krojenju sudbine historiografiji (ili neposlušnim historičarima) ne priziva se nikakva moralna kvalifikacija tih pojedinaca. Riječ je jednostavno o ukazivanju na (nekadašnju) nesretnu ovisnost historiografije o ideologiji. S tom napomenom na pameti, možemo prijeći na detaljnije praćenje interakcije historiografije i ideologije/politike.

POVIJESNI PRESJEK ČASOPISA ZA SUVREMENU POVIJEST

Časopis za suvremenu povijest (ČSP) sljednik je časopisa *Putevima revolucije* (1963.-1967.), koji je izdavao Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (osnovan u jesen 1961.) i kojemu je na čelu bio Franjo Tuđman. Iako nije riječ ni o tom Institutu ni o njegovu časopisu *Putevima revolucije*, korisno je upozoriti da zajedno predstavljaju jednu od najboljih slika stanja tadašnje historiografije. Ne samo da je 30. listopada 1961. Institut bio utemeljen rješenjem CK SKH-a i Glavnog odbora Saveza socijalističkoga radnog naroda Hrvatske (SSRNH) te da su među članovima Savjeta Instituta bili čelni partijski i vojni predstavnici, nego ni prilozima u časopisu nisu nadilazili razinu agitpropovske promidžbe, što uostalom i njegovo ime naznačuje.³⁵ Nije stoga neut-

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

meljena pretpostavka da se među političarima i povjesničarima u promijenjenome političkom kontekstu počelo razmišljati o potrebi povijesnog časopisa koji bi se bavio stvarnim istraživanjem hrvatske povijesti.

No do novoga časopisa podiglo se još mnogo vjetrova na općedruštvenoj sceni i u Institutu. Ponajprije, 1966. godine zbio se važan politički događaj, održavanje »Brijunskoga plenuma«. Na njemu je čelni čovjek partije Josip Broz Tito raskinuo sa svojim najbližim suradnikom Aleksandrom Rankovićem i njegovim pomagačima, što je ujedno značilo njihovo uklanjanje iz rukovodstva partije, formalno zbog zloporaba u obavještajnim službama. Još i prije održavanja toga partijskog zasjedanja Bakarić je iz Instituta htio ukloniti Tuđmana, a kad je 17. ožujka 1967. osamnaest hrvatskih uglednih institucija i organizacija te mnogo pojedinaca obznanilo »*Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*«, koju je i Tuđman podržao, to se nastojanje pojačalo. Između obznane *Deklaracije* i svrgavanja Tuđmana (kad je vidio neizbježnost raspleta, sam je dao ostavku) odvijala se aktivnost partijskog čelništva i članstva u i izvan Instituta. Aktivnost je završila tako što je Osnovna organizacija SK Instituta 27. travnja 1967. izglasovala, s 27 naprama 9, njegovo isključenje iz partije.

Teško je odrediti je li i koliko Tuđmanova osobna sudbina kao partijskog čovjeka utjecala na pokretanje *Časopisa za suvremenu povijest* 1969. godine, ali jest točno da je časopis krenuo nakon njegova istjerivanja s Instituta. U svakom slučaju, ČSP pod istim imenom izlazi i danas, što znači da je 1999. godine obilježio 30-godišnjicu neprekinutog izlaženja.³⁶ I institut koji je objavljivao časopis prošao je dosta mijena, čak je nekoliko puta mijenjao i ime,³⁷ a s imenom je, barem 1990., promijenio i svoju svrhu. Očekivano, na čelu Instituta bilo je nekoliko direktora/ravnatelja,³⁸ kao i glavnih urednika Časopisa.³⁹

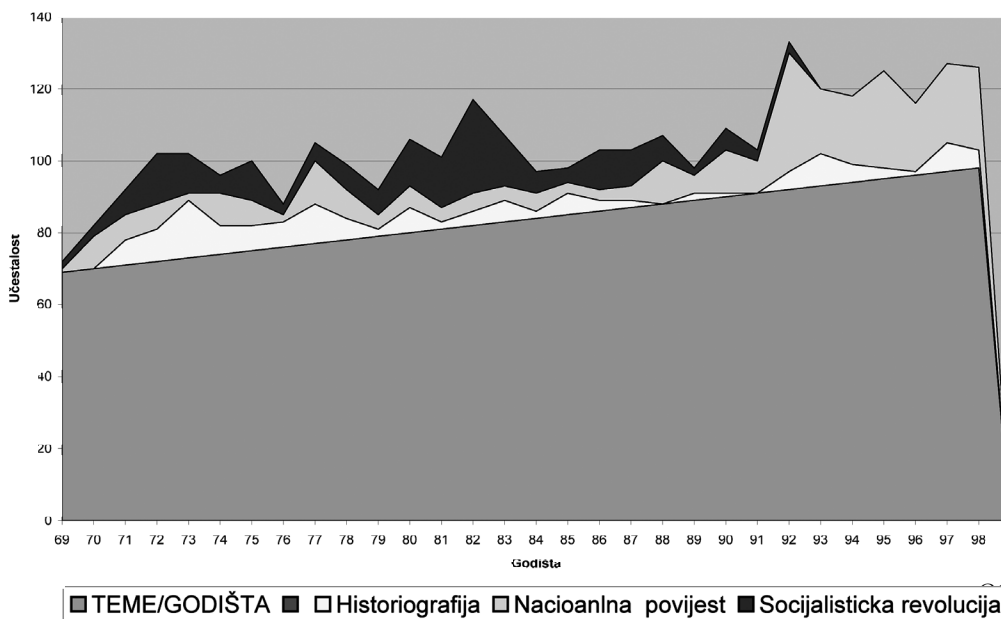
Odnos ideologije/politike na historiografiju u ČSP-u može se istražiti višestruko. Jedan od načina je statistička analiza učestalosti tema u njemu. Uredništvo novopokrenutog časopisa u Uvodnoj riječi suprotstavilo je »sustavno znanstveno istraživanje najnovije hrvatske povijesti«, »povijesti radničkog pokreta, Komunističke partije, oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije«.⁴⁰ Zbog lakšeg prikazivanja, potonje su teme ovdje naznačene kao »socijalističke teme«, a u tu kategoriju su uvrštene i teme o sindikatima i slične problematike. Tu se, dakako, nije gledalo na autorov pristup historijskoj obradi, nego isključivo na odabir teme koju je volio »socijalistički poredak«. Druge dvije kategorije, na-

cionalna povijest i historiografija, također su samorazumljive. Ono što je uredništvo časopisa zamislilo kao »sustavno znanstveno istraživanje najnovije hrvatske povijesti« ovdje je svrstano u kategoriju »nacionalna povijest«. Tu su uvršteni i radovi kojima je cilj istraživanje pojedinih vidova nacionalne povijesti. Opet treba istaknuti da se nije gledalo na autorov pristup predmetu, nego isključivo na sam predmet rada. Donekle se kategorija »nacionalna povijest« poklapa s temama koje prethode Drugome svjetskom ratu ili »socijalističkoj revoluciji«, ali ne uvijek. U kategoriju »historiografija« uvršteni su radovi koji se bave ne samo isključivo teoretskim pitanjima historiografije, nego i rasprave i polemike o pojedinim člancima, knjigama ili projektima te arhivsko gradivo. Opravdanje za takav postupak leži u pretpostavci da se u raspravama i polemikama nužno dotiču i teoretska ili barem načelna pitanja historiografije. Nesporno je da je u tim kategorizacijama doza arbitrarnosti neizbježna, osobito glede kategoriziranja pojedinih članaka u kategoriju nacionalne povijesti ili u »socijalističke« teme, ali se ukupan rezultat ne bi bitno promijenio odlukom u jednom ili drugom smislu u slučaju tih nekoliko neizvjesnih članaka.

U svakom slučaju, grafički prikaz tog rezultata je zanimljiv i rječit (Grafikon 1). On se ipak ne bi mogao razumjeti bez stavljanja u širi povijesni i politički okvir. Taj se, pak, okvir može podijeliti u nekoliko kritičnih razdoblja. Prvo razdoblje obuhvaća od 1969. do 1980; drugo od 1980. do 1990; treće od 1991. do 1999. godine.

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

Grafikon 1:
 Teme u Časopisu za
 suvremenu povijest,
 godine 1 — 30

HISTORIOGRAFIJA IZMEĐU PARTIJSKE STEGE I POPUŠTANJA (1969. -1980.)

Ozračje stvoreno nakon pada Rankovića i pročišćavanje redova tajne policije, u policijskoj je državi bilo obilježeno popuštanjem partijske stege i otvaranjem vrata stidljivoj kritici određene političke prakse. Otpočela je kritika centralizma, što je zapravo ponajprije značilo kritiku srpskog hegemonizma. U travnju 1969. na čelo Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske došla je Savka Dabčević-Kučar, što je i u Hrvatskoj navješćivalo popuštanje čvrste partijske stege. Upravo se tada, uz ČSP, javljaju i neki drugi časopisi i revije.

Hrvatska je historiografija takvo stanje iskoristila samo periferno, dok su se prominentniji povjesničari zadovoljili tužbalicom o nedostatku institucionalne i financijske podrške.⁴¹ Ni u prvim brojevima ČSP-a ta politička relaksacija nije vidljiva. Naoko marginalni članak »Rukopisna ostavština Ive Politea« Josipe Paver, djelatnice Hrvatskog državnog arhiva (tada Arhiv Hrvatske), odražava pravo stanje historiografije u tom vremenu. U članku se, naime, uopće ne spominje da je dr. Ivo Politeo branio zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca na suđenju 1946. godine niti se daje do znanja da u Politeovoj ostavštini ima išta o tome. Politeova cjelokupna aktivnost u tom razdoblju izražena je jednom rečenicom: »Kao advokat Politeo je bio vrlo aktivan i nakon 1945, kad nastupa u više političkih i privrednih procesa«.⁴²

Početak 70-ih obilježen je u Hrvatskoj hrabrijim otporom centralističkim tendencijama, što se ponekad vinulo do propitivanja mogućnosti drukčijeg uređenja države. Na X. sjednici Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske 1970., hrvatski su komunisti osudili svaki nacionalizam, osobito srpski unitarizam, koji je zapravo bio i cilj njihove kritike. Na toj je sjednici bio oštro kritiziran Dušan Žanko, Splićanin centralističkih (velikosrpskih) nagnuća, a potom je bio skinut s utjecajnih pozicija partijske i državne vlasti. Ti su događaji bili uvod u političke zahtjeve koje su proklamirali hrvatski studenti i što je kasnije prepoznato kao »hrvatsko proljeće«.

Premda se ta događanja naizgled ne odražavaju u ČSP-u, ona se u njemu prelamaju na poseban način. Iz grafičke slike ČSP-a, vidljivo je za to razdoblje da je 1970. nacionalna povijest trostruko više zastupljena od »socijalističkih tema«, a historiografska problematika se uopće ne javlja, dok je odnos tema po spomenutim kategorijama potpuno izjednačen 1971. Samo bi se iz pisanja ponekog autora dalo naslutiti čime je obilježena nova situacija. Mirjana Gross u pr-

vom broju ČSP-a za 1971. objavljuje podužu informaciju o najnovijim proučavanjima fenomena nacionalizma na engleskom govornom području.⁴³ Za sada nema naznaka da je već tada ugledna povjesničarka i utjecajna članica partije htjela upozoriti na pogubnost (hrvatskog) nacionalizma, ali nije potpuno neosnovana pretpostavka da je pisanje o nacionalizmu u relaciji i s trenutačnom političkom situacijom. Ista je autorica u tom broju objavila odgovor srpskom povjesničaru Andriji Radeniću na kritiku knjige *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, kojoj je suautorica.⁴⁴ U potonjem članku autorica objašnjava svoju središnju tezu da su pravaši, osobito Josip Frank, napustili Starčevićevu temeljnu misao o državnosti Hrvatske izvan Monarhije. Zanimljivo je da danas neki hrvatski povjesničari drže da je ta središnja teza Grosseve u najmanju ruku problematična, što bi ih približilo tadašnjem kritičnom stajalištu srpskog povjesničara.⁴⁵ U istom je broju ČSP-a Vera Ciliga kritizirala Vasilija Krestića zbog umanjivanje jugoslavenstva đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera.⁴⁶ Očito su i biskupove ideje o lakšoj penetraciji hrvatskih kulturnih i katoličkih utjecaja na pravoslavni istok trebale poslužiti za potvrdu hrvatskoga doprinosa jugoslavenskoj zajednici.

J. Broz je, međutim, prekinuo i studentski pokret i unutarpartijsku kritiku, smijenivši u prosincu 1971. cjelokupni partijski Centralni komitet Hrvatske. Tada su nastradali i pojedini povjesničari, kao Trpimir Macan i Franjo Tuđman.⁴⁷ Usljebile su i brojne zabrane ili uništenja knjiga. U zagrebačkoj Tvornici papira smrvljena je Macanova *Povijest hrvatskoga naroda*, ali i knjiga *Iz povijesti Donjeg Poneretavlja*.⁴⁸ U Hrvatskoj je nastupilo političko tmurno vrijeme koje se najbolje predstavlja u sintagmi »hrvatska šutnja«. Vlast je dopala u ruke partijskim dogmaticima koji su smisao svoga djelovanja nalazili u obrani jugoslavenskog okvira i u neprikosnovenoj dominaciji partijske linije koja ih je dovela na vlast.⁴⁹ Bilo bi čudno da se takva politička atmosfera nije odrazila na Institut i na njegov časopis. Uistinu, u tri broja za 1972. historiografija i nacionalna povijest bile su podjednako zastupljene, ali je »socijalistička« problematika bila izrazito naglašena.

Godina 1972. značajna je još po nečemu. Skupina srpskih povjesničara objavila je *Istoriju Jugoslavije*, koja je bila srpski centralistički odgovor nastojanjima decentralista na političkoj ravni.⁵⁰ ČSP je u br. 2 za 1973. odgovorio na izazov nizom članaka o toj knjizi, ali ne treba previdjeti činjenicu da je to učinjeno nakon što je politika odlučila da

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

treba potkresati i srpski »liberalizam«. ⁵¹ Ipak treba primijetiti da su se hrvatski povjesničari oduprijeli hegemonističkim tendencijama koje su dolazile iz Srbije i donekle bili podupirani u Hrvatskoj pod plaštem historiografije.

Polemika o *Istoriji Jugoslavije* označila je kraj jednoga razdoblja historiografskih rasprava; od tada su one postale još jače vezane za politiku. ⁵² J. B. Tito htio je pronaći političku formulu za izmirenje postojećih međunacionalnih antagonizama, a da država ipak opstane, možda i poslije nje. Rezultat je bio ustav iz 1974. koji je imao neke elemente konfederalizma, ali koji će neprestano izazivati frustracije srpskih neostvarenih hegemonističkih prohtijeva. Bilo je samo pitanje vremena kad će se ta politička napetost ponovno odraziti u historiografiji.

ZNAKOVI RASTAKANJA I POTREBE RAZLAZA (1980. - 1990.)

Prigoda da se vidljivije pokaže srpski hegemonizam pružila se na kongresu povjesničara u Iloku u svibnju 1979. godine. Kao i Tuđman u Hrvatskoj prije nekoliko godina, neki srpski historičari (Momčilo Zečević) ukazivali su na nedostatke dotadašnje jugoslavenske historiografije, napose na prevelik utjecaj ideologije na nju te su dirnuli u neke dogme jugoslavenskog viđenja prošlosti. ⁵³ Bio je to također znak da će se od sada o novijoj povijesti govoriti i pisati s manje ideologijske stege. To historiografsko oslobođenje koincidira s Titovom bolešću i boravkom u bolnici, koji su završili smrću 1980. Historiografsko oslobođenje pokazalo se najprije u Srbiji, gdje je nastala prava poplava »revizionističkih« knjiga koje su preispitivale teme od Drugoga svjetskog rata i četništva do Informbiroa, Golog otoka i partijskog monopola. ⁵⁴

Kao odgovor na nove trendove u Srbiji, u Hrvatskoj je pojačana partijska represija koja je zasigurno bila uperena i protiv hrvatskih povjesničara. Koncem 1981. smijenjen je glavni i odgovorni urednik ČSP-a Ivan Jelić, jer je u *Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture* pisao o koncentracijskim logorima i o ustaškom režimu onako, kako partija nije očekivala. ⁵⁵ U takvoj atmosferi, mnogi su intelektualci pogled upravili prema Katoličkoj crkvi kao dijelu društva koje je sposobno othrvati se partijskoj kontroli. Pretpostavke takva stajališta bile su realne: na Petrovoj stolici sjedio je poljski papa Ivan Pavao II. koji je otvoreno podržavao hrvatske (nacionalne) zahtjeve. No partija je odgovorila pojačanom represijom i prema Crkvi. ⁵⁶

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

Hrvatski povjesničari shvatili su da je zadaća političkoga trenutka braniti postignute pozicije u sustavu jugoslavenškoga zajedništva. Stoga su reagirali na kritike koje su dolazile od srpskih povjesničara-političara kao na pojačana nastojanja razgrađivanja jugoslavenškoga federalizma i političke dobiti ostvarene ustavom iz 1974. godine. Prilozi u ČSP-u premoćno su gravitirali prema »socijalističkim temama«, tako da su te teme od 1980. do 1983. u ČSP-u bile dva i tri puta zastupljenije od historiografskih i onih iz nacionalne povijesti. Kao protuteža srpskom »revizionizmu« i demontiranju Titove mistifikacije, ČSP je jedan cijeli broj i dobar dio drugoga posvetio osobi i djelu J. Broza.⁵⁷ K tome je partijski dogmatičar Stipe Šušvar u listopadu 1983. skupio povjesničare na savjetovanje »Historiografija, memoarsko-publicistička i feljtonistička produkcija u svjetlu idejnih kontroverzi«. Očekivano, govor se sveo na ukazivanje važnosti partije, tog »kolektivnog intelektualca«, i na potrebu suzbijanja devijacija u historiografiji. Da su partijska ideologija i politika kontrolirale historiografiju nije bila nikakva tajna, ali je to savjetovanje bila najglasnija potvrda takve kontrole.

Posljedice tog zborovanja nisu se mogle osjetiti u Srbiji, jer su srpski povjesničari odbili sudjelovati, pa su partijski jed osjetili hrvatski intelektualci i nekoliko »reakcionarnih publikacija«, kao *Hrvatski biografski leksikon*⁵⁸, *Povijest hrvatske kinematografije*⁵⁹ i već spomenuta *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*.

Zanimljivo je da taj skup u Šušvarovoj režiji nije našao nikakva odjeka u ČSP-u, ali su neki članovi uredništva bili vrlo aktivni u promicanju njegovih zaključaka i intencija.⁶⁰

U br. 3 za 1983. Ljubo Boban je započeo svoju polemiku s knjigom Velimira Terzića.⁶¹ General Terzić još je 1963, kad je prvi put objavljena njegova knjiga, krivnju za propast Jugoslavije 1941. svalio na Vladka Mačeka i izdaju hrvatskog naroda. Tuđman je upravo na polemici s tom knjigom započeo svoju znanstvenu karijeru.⁶² Terziću je kao i dvadeset godina prije toga predbacivana neznanstvenost pristupa, promišljanje s pozicija unaprijed stvorene pretpostavke i sl. Prigovori i oporba Terzićevim zaključcima bili su razumljivi s hrvatske strane u danom političkom trenutku, jer hrvatski političari, a onda i povjesničari, nisu mogli dopustiti ni umanjivanje hrvatskoga doprinosa »narodnom oslobođenju pod vodstvom Saveza komunista« ni bilo kakvo opravdanje monarhističke Jugoslavije. Osim toga, nisu smatrali zgodnim priznati da kod Hrvata nije bilo velike ljubavi za

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

južnoslavensku zajednicu, jer nisu mogli dopustiti prigovor da i tada snose dobar dio odgovornosti za opasnosti po Jugoslaviju koje su bile vidljive.

No, u raspravi o ovisnosti historiografije o politici i ideologiji, zanimljivo je ukazati da Terzićeve teze nisu bile neutemeljene u povijesnim danostima te da je, barem što se tiče Mačekove uloge u prijelomnim trenucima početka rata na tim prostorima, kritika hrvatskih povjesničara bila pretjerana.⁶³ Danas, u promijenjenim političkim prilikama nakon osamostaljenja Hrvatske, politička uloga V. Mačeka prijelomne 1941. i tijekom rata ponovno se problematizira.⁶⁴ Zanimljivo je da se sadašnji hrvatski problematizatori Mačekove političke uloge 1941. približavaju Terzićevim (veliko)srpskim primjedbama što se činjeničnog opisa tiče, a da vrednovanje Mačkovih čina ostaje dijametralno suprotno. Tako dok Terzić govori o Mačekovoj i izdaji hrvatskog naroda, danas se u Hrvatskoj nerijetko tvrdi da je hrvatski narod s radošću dočekaio propast monarhističke Jugoslavije te tome i djelatno pridonio, a da Maček nije adekvatno odgovorio izazovu političkog i povijesnog trenutka. Sve su to dodatne potvrde kako je historiografija podložna političkim mijenama.⁶⁵

Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) objavio je 1985. knjigu Veselina Đuretića koja je bila uperena protiv dotadašnjih historiografskih ocjena, a ticala se navodne krive savezničke percepcije o srpskom hegemonizmu te susljedne odluke saveznika da u ratu pomognu antinacionalističke partizane, a ne nacionalističke četnike.⁶⁶ U ČSP-u je objavljena kritika Đuretićeve knjige iz pera slovenskog povjesničara Dušana Bibera,⁶⁷ a Boban je nastavio sa svojom kritikom Terzićeve knjige. Biber je zamjerio Đuretiću što se »jasno vidi da se Draža Mihailović sistematski »bijeli«, a Josip Broz Tito prikazuje u crnjem svjetlu.«⁶⁸ Možda je korisno ponovno primijetiti da će te teme doživjeti svoju revalorizaciju nakon političkoga osamostaljenja sastavnica bivše države.

SANU je, međutim, imao i druge programe o dekonstrukciji jugoslavenske države. Tijekom 1985. počeo je izrađivati dokument koji će poslije izlaženja u javnost 1986. postati poznat pod imenom *Memorandum*. Srpski su se intelektualci poslužili komunističkom retorikom da bi napali »federalističko« uređenje Jugoslavije te Hrvatsku i Sloveniju koje su to uređenje grčevito branile. Bilo je to ujedno i preispitivanje korisnosti da Srbija ostane u takvoj asocijaciji.

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

Kad je Slobodan Milošević prihvatio poruku *Memoranduma* kao politički program, rat je tvrdokornim članicama asocijacije već bio naviješten, a historiografija je u tome igrala prevažnu ulogu. Banac komentira: »Historiografija koja je izrasla u sjeni Memoranduma bila je više nego pokret prema povijesnom revizionizmu. Ona je postala promicateljem agresivnog nacionalnog ekspanzionizma, očito u službi Miloševićeva političkog programa — uspostavljanja snažne i jedinstvene Srbije koja će još jednom moći upravljati Jugoslavijom ili, ako se to ne dogodi, krenuti svojim putem zajedno sa svim teritorijima u kojima su Srbi živjeli, uključujući i dijelove Hrvatske i većinu Bosne i Hercegovine«. ⁶⁹ Banac ispravno apostrofira Vasilija Krestića i Milorada Ekmečića među povjesničarima koji su bitno pridonijeli raspirivanju srpskog nacionalizma koji će završiti u genocidnim akcijama Srba protiv svojih susjeda Hrvata, Muslimana Bošnjaka i Albanaca. ⁷⁰

ČSP je reagirao na situaciju u historiografiji, napose na događanja u Srbiji, na sebi svojstven način: ne izravnom reakcijom na sadržaj *Memoranduma* SANU-a, nego kritikom općih trendova. ⁷¹ Hrvatski su povjesničari, kako se vidi iz grafikona, i dalje preferirali »socijalističke teme«, a tijekom 1988. osjetljiv je porast tema iz nacionalne povijesti. ⁷² Možda je to bio način odgovaranja na memorandumske izazove. No bilo ih je i izričitijih. Poslije prvih objektivnih radova o Katoličkoj crkvi 1981. i 1985. ⁷³, Lj. Boban je 1988. u br. 1-2 ČSP-a objavio dva članka koji su se ticali Katoličke crkve. U prvom je istaknuo neutemeljene tvrdnje srpskog publicista Milana Bulajića o položaju Jugoslavenskog poslanstva u Vatikanu u vrijeme Drugoga svjetskog rata, ⁷⁴ a u drugome je razobličio insistiranje srpske historiografije na navodnom pismu Prvislava Grisogona zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu također u vrijeme Drugog svjetskog rata. Utvrdio je da je to pismo falsifikat, što je bilo poznato već tijekom rata, ali se ono i dalje koristilo (i danas se koristi) u srpskoj historiografiji kao protukatolički, ali i protuhrvatski, argument. ⁷⁵

Bobanovi istupi ohrabrujuće su djelovali i na druge hrvatske povjesničare, što je vidljivo i u ČSP-u. U trobroju za 1989. Darko Bekić s Instituta za suvremenu povijest objavio je komentar na knjigu britanskog povjesničara Nikolaya Tolstoya *Minister and the Massacres* o izručenju Kozaka i vojnih i civilnih izbjeglica, napose hrvatskih, s teritorija Jugoslavije komunistima, izručenje koje su izvršili britanski

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

vojni zapovjednici na austrijsko-jugoslavenskoj granici (Bleiburška tragedija).⁷⁶ Premda je taj Bekićev komentar jedan od prvih uopće na temu pokolja vojnika i civila koje su komunistički partizani izvršili poslije službenog prestanka rata, politička atmosfera je bila takva da takvi napisi ne iznenađuju. Treba, naime, imati na umu da se potkraj 1989. u Hrvatskoj stvaraju političke stranke unutar i izvan socijalističkih okvira te da je komunizam kao poredak u rasulu.

VRAĆANJE NA ZABORAVLJENE POZICIJE HISTORIOGRAFIJE (1991. - 1999.)

Od kraja 90-ih razvoj političkih prilika išao je ubrzano. Poslije ozakonjenja političkih stranaka (1989./1990.), izbora 1990., na kojima je pobijedila stranka s nacionalnim predznakom (HDZ), a (reformirani) komunisti (SDP) bili veliki gubitnici, te proglašenja nezavisnosti Republike Hrvatske u lipnju 1991., Srbija i Jugoslavenska narodna armija (JNA) nisu htjele prihvatiti takav razvoj, nego su pokušale silom stvoriti Veliku Srbiju. Nastupio je rat, koji će se poslije u Hrvatskoj nazvati Domovinskim.

ČSP je nastavio živjeti i u novonastalim ratnim uvjetima, premda uz velike napore.⁷⁷ Teme koje su autori nudili časopisu opet su odražavale novonastale političke prilike. Grafička krivulja pokazuje da tijekom cijelog desetljeća od 1990. do 1999. prevladava kategorija nacionalne povijesti, dok je historiografija podjednako zastupljena kao i u prethodnim razdobljima, a da se »socijalističke teme« gotovo posve gube.⁷⁸ Iako nije primjereno ulaziti u detaljniju analizu ČSP-a od trenutka kad je pisac ovoga članka postao glavnim i odgovornim urednikom, potrebno je istaknuti da se i u tom još jednom kritičnom razdoblju hrvatske povijesti potvrđuje temeljna teza da historiografija u dobroj mjeri ovisi o političkim prilikama. Autori su posezali za temama koje su smatrali u nekom smislu relevantnima za politički trenutak, a izostavljali one za koje nisu smatrali da su od općeg interesa. Također se čini razumljivim da su povjesničari, osobito mlađi, počeli istraživati područja koja su do tada bila zabranjena ili nepoželjna. Stoga ne začuđuje naglašena prisutnost tema vezanih za Nezavisnu Državu Hrvatsku, Katoličku crkvu i njezinu ulogu u političkom i kulturnom životu Hrvata, žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća, komunistički teror neposredno poslije preuzimanja vlasti i sl. Primjetan je, i razumljiv, trend svestranijeg istraživanja XIX. stoljeća te preispitivanja pozicija dosadašnje historiografije.

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

Sve je to potvrda da historiografija reagira na promjene u političkom životu. Temeljno je pitanje, međutim, je li historiografija pod neposrednom prismotrom političke vlasti i oblikovatelja ideoloških vjerovanja. Čini se da, za razliku od prethodnih vremena, više nema ideološke kontrole i stege, što je vidljivo već iz autorskih izbora članaka, a na razini Instituta iz raznolikosti projekata. Uz uvažavanje prethodno naznačene učestalosti tema iz prethodno zanemarenih područja, vidljivo je da je ČSP objavljivao članke sukladno rasprostranjenosti autorskih interesa. Još je važnije da više nema izravnih zahtjeva politike da se historiografija bavi određenim temama, osim možda par sporednih inicijativa, kao što je zahtjev da se istraži »sudjelovanje Hrvata« u pobuni u Villefrancheu u Francuskoj u 13. SS diviziji⁷⁹ ili najnoviji zahtjev da se istraže hrvatske i druge žrtve u ratovima u XX. stoljeću. Najpresudnija razlika između historiografije u ČSP-u u razdoblju koje nas interesira i prethodnoga jest ta, da više nema ideoloških komisija i partijskih okupljanja na kojima bi se raspravljale »devijacije u historiografiji«. Legitimno je pitanje i dalje, dakako, postoji li kod autora »autocenzura«. Nije neobično da istraživači i autori osluškuju istraživačke trendove i metodološke inovacije te sukladno tome odabiru vlastita usmjerenja i pisanje. Važno je, međutim, da više nema bojazni kod autora kako bi neki »organ« mogao reagirati i što bi joj/mu se moglo dogoditi te se u tom smislu podvrgnuti samocenzuri. Zbog svih tih razloga, može se pouzdano tvrditi da je hrvatska historiografija konačno dokučila svoje vlastito oslobođenje.

ZAKLJUČAK

Taj brzi presjek nelagodnog suputništva historiografije i politike kako se prelama kroz tridesetogodišnje izlaženje ČSP-a nalaže nekoliko zaključaka. Prvo, historiografija funkcionira i temelji se na paradigmatama kojih su članovi ceha manje ili više svjesni. Jedna od sastavnica tih paradigmatičkih određenja zasigurno je politička i društvena atmosfera određenog prostora i vremena. Drugo, u bivšoj Jugoslaviji, kao i u svim socijalističkim zemljama, na historiografiju je uvelike utjecala ideologija i politika, koje je određivala KPJ/SKJ. Partija je to mogla ne samo putem ucjena (posao i sl.), nego i terorom kojim se stvarala atmosfera poslušnosti i autocenzure. Kako je partija imala totalnu vlast, historiografiju je koristila kako je smatrala da nalažu političke prilike. Krivulja statističke analize ČSP-a ukazuje ponajprije na

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

to da je odnos među kategorijama ovisan o političkim prilikama. »Socijalističke teme« prevladavaju u ČSP-u u trenucima kad KPJ/SKJ poseže za represivnim mjerama, najčešće protiv »nacionalizma« i »devijacija u historiografiji«. To je napose vidljivo na krivulji koja obilježava razdoblje 1980. — 1983., tj. u vrijeme kad umire prvi partijski čovjek Josip Broz Tito i kad je partija u Hrvatskoj još jače pritisnula na sve vrste »devijacija«. Te su teme naglašenije i u razdoblju 1972. — 1973., što se može objasniti činjenicom da je to razdoblje poslije Titova svrgavanja partijskoga vodstva u Hrvatskoj i partijske represije protiv »hrvatskog nacionalizma«. Zanimljivo je da su teme iz nacionalne povijesti i historiografije prilično ravnomjerno raspoređene sve do 1988. kad se počinje osjećati uspon izbora tema iz nacionalne povijesti da bi s 1992. prevaga nacionalne povijesti nad historiografijom bila značajna, a da »socijalističkih« tema više nema. Neutemeljena je stoga tvrdnja nekih povjesničara ili njihovih apologeta da (njihova) historiografija nije bila pod snažnim utjecajem ideologije i politike.

Treći je zaključak da je ipak bilo napretka i rasta u historiografiji. On se događao kao rezultat neslaganja u partiji i kao posljedica pukotina u nametnutoj ideologiji. Partijski ljudi, ujedno povjesničari, mogli su, osobito u poznom razdoblju komunizma, autoritetom članstva i proklamirane vjernosti partiji pokrenuti nove teme, a ponajviše odgovoriti na izazove srpske historiografije i političke propagande, što ponovno potvrđuje tezu da je historiografija vrlo ovisna o politici. Historiografija je tako ipak išla naprijed, nekad posve malim, a nekad i većim koracima. *Časopis za suvremenu povijest* nesumnjivo je ogledalo tog neravnomjernog hodanja.

BIJEŠKE

¹ Vidi J. KRIŠTO, »Hrvatska historiografija kroz trideset godišta *Časopisa za suvremenu povijest* (1969. — 1999.)«, *Društvena istraživanja*, 11/2002, br. 1(57), 171 — 186.

² Vidi bilj. 4; također Hayden WHITE, *Metahistory. The Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*, Baltimore & London, 1973.

³ Od mnogobrojnih radova na svim većim jezicima možda je dovoljno izdvojiti samo na hrvatskom Trpimir MACAN, »Pogled na razvitak i stanje hrvatske povijesne znanosti«, *Hrvatska i održivi razvitak*, Zagreb, 1998., 231 — 241 (238); M. GROSS, *Suvremena historiografija*, Zagreb, 1996. Vidi također *Hrvatska revija* (HR), Zagreb, 48/1998., br. 4, koja je posvetila cijelu sekciju problemima hrvatske historiografije, a radove su napisali Neven Budak, Darko Dukovski, Ivo Rendić Miočević, Franjo Šanjek, Mario Strecha, Damir Agičić i Hrvoje Matković.

- ⁴ J. KRIŠTO, »Stare i nove paradigme hrvatske historiografije«, *Društvena istraživanja*, 10/2001, br. 1 — 2 (51 — 52), 165 — 189.
- ⁵ V. Ivo BANAC, »The Dissolution of Yugoslav Historiography«, *The American Historical Review* 97/1992, br. 4; hrvatski prijevod: »Rat prije rata: Raspad jugoslavenske historiografije«, *Cijena Bosne*, Zagreb, 1994, 14 — 33.
- ⁶ To je društvo ove godine slavilo 100. godišnjicu postojanja uz prigodni znanstveni simpozij, na kojemu sam održao predavanje »Političke promjene i mijene povijesnih interpretacija u *Napretkovim* Kalendarima 1941 — 1948«.
- ⁷ M. GROSS, »Wie denkt man kroatische Geschichte? Geschichtschreibung und Identitätsstiftung«, *Österreichische Osthefte* 35/1993, 1, 73. kaže da u bivšoj jugoslavenskoj historiografiji nije bilo »izravnog pritiska Centralnog komiteta [Komunističke partije]«, cit. u Wolfgang HÖPKEN, »History Education and Yugoslav (Dis-)Integration«, *Öl ins Feuer? Oil on Fire?*, ur. Wolfgang Höpken, Hannover, 1996., 99 — 124. Drugdje priznaje da je »bilo marksizma« u bivšoj jugoslavenskoj historiografiji, pa i u njezinoj, budući da se oslanjala na poljskog historičara Jerzyja Topolskog. No, osim što u tom priznanju nije jasno da je Topolski bio član Centralnog komiteta poljske komunističke partije, Grossova ostaje pri ocjeni da je to bilo »korisno« (*Suvremena historiografija*, Zagreb, 1996., 13, bilj. 10).
- ⁸ Ivo GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Novi Liber, Zagreb, 2002. i napise i intervju Ive i Slavka Goldsteina, koji je suautor spomenute knjige, u dnevnom i tjednom tisku: *Novi list*, *Globus*, *Feral Tribune*, *Jutarnji list*.
- ⁹ Nikša STANČIĆ, »što su sve povjesničari izmislili. U povodu najnovijih radova dr. Petra Korunića«, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), 25/1993., 2 — 3, 247 — 260 (248); ISTI, »Odgovornost, profesionalnost i etičnost u hrvatskoj historiografiji — u povodu odgovora dr. Petra Korunića«, ČSP 26./1994., 3, 503 — 515; ISTI, »Politički katolicizam' i 'katoličko hrvatstvo' u knjizi mr. Marija Streche« u Mario STRECHA, *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897 — 1904)*, Zagreb, 1997., VI — XV; Petar KORUNIĆ, »Povijesna struka i kritika hrvatske historiografije danas«, *Radovi*, 31/1998., 167 — 179; Mirjana GROSS, »O »shematizaciji« i »preocjenjivanju« hrvatske povijesti u knjizi: Jure Krišto, *Prešućena povijest, Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850 — 1918*, Zagreb 1994«, *Historijski zbornik* XLVII/1994, br. 1, 145 — 161.
- ¹⁰ Usp. Fernand BRAUDEL, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969; ISTI, »The Situation of History in 1950«, *On History*, Chicago, 1980; François FURET, »Quantitative History«, *Historical Studies Today*, ur. F. Gilbert i S. R. Graubard, New York, 1972; ISTI, »Introduction« u *In the Workshop of History*, Chicago, 1984; *The Historian between the Ethnologist and the Futurologist*, ur. Jerome Dumoulin i Dominique Moisie, Paris — Hague, 1973. Držim da je tu sidrište optužaba o navodnoj »neznanstvenosti« protivnih tumačenja povijesti, tako brojnih u bivšoj jugoslavenskoj historiografiji, optužaba koje su još unosne i u sadašnjoj hrvatskoj historiografiji.
- ¹¹ H. WHITE, *The Content*, 33. drži da kod Analista nije riječ o dramskoj naravi novele, nego o »odbojnosti prema vrsti literature koja stavlja ljudska bića umjesto materijalnih procesa u središte interesa te koja smatra da ti subjekti imaju nekakvu kontrolu nad svojim sudbinama«.
- ¹² François FURET, *Le Passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Paris, 1995 (hrv. prijevod *Prošlost jedne iluzije. Oglledi o komunističkoj ideji u XX. stoljeću*, Zagreb, 1997); *Le livre noir du commu-*

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

nisme — *Crimes, terreur, repression*, Paris, 1997., prijevod na bošnjački
Crna knjiga komunizma, Sarajevo, 1999.

¹³ Ivo BANAC, *Protiv straha*, Zagreb, 1992., 43.

¹⁴ *Isto*, 43-44.

¹⁵ *Isto*, 45.

¹⁶ Za vid odnosa komunističkih vlasti prema vjeri i Katoličkoj crkvi vidi J. KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Zagreb, 1997.

¹⁷ »Napredak u godini 1945. i obnova njegova rada«, *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1946*, 214 — 231 (214 — 215), Ivo SUNARIĆ, »Kulturno-prosvjetni rad »Napretka« u prošlosti i njegovi zadaci danas«, *Napredak 1946*, 34, tvrdi da su bila postavljena trojica povjerenika: Vid Krešić, Oton Šušteršić i Zvonko Putica.

¹⁸ *Isto*, 215.

¹⁹ *Isto*, 216.

²⁰ Ivo SUNARIĆ, »Kulturno-prosvjetni rad«, 33 — 42.

²¹ *Isto*, 36-37.

²² *Isto*, 37.

²³ *Isto*, 38.

²⁴ *Isto*, 34.

²⁵ *Isto*, 39.

²⁶ *Isto*, 41.

²⁷ Anto BABIĆ; »Dvije linije hrvatske politike«, *Napredak za 1946.*, 43 — 49.

²⁸ *Isto*, 47.

²⁹ *Isto*, 48.

³⁰ *Isto*, 45.

³¹ Mladen ŠVAB, »U povodu knjige Mirjane Gross *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, ČSP 28./1996., 3., 457 — 462. upozorio je da je M. Gross u svakom novom izdanju svoje knjige o historiografiji uzimala članove centralnih komiteta komunističkih partija koji su se »bavili« poviješću za mjerodavne interpretacijske uzore.

³² V. Darko HUDELIST, »Strahoviti sukob dr. Vladimira Bakarića i dr. Franje Tuđmana zbog Hrvatske banovine«, *Globus*, 6. prosinca 1996., 58 — 61 (60 — 61), usp. F. TUĐMAN, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Zagreb, 1989., passim.

³³ Vidi D. HUDELIST, »Strahoviti sukob«, 13. nastavak, 90.

³⁴ Kad je povijesnom ironijom Tuđman postao predsjednikom suverene Republike Hrvatske nije se osvetio povjesničarima, nekadašnjim partijskim kritičarima. štoviše, M. Gross je ostala na mjestu uvažene profesorice na sveučilištu, čak je i nakon odlaska u mirovinu ostala aktivnom na Odsjeku za povijest kroz vođenje doktorskih disertacija ili sudjelovanjem u komisijama za doktorate. Lj. Boban je također ostao profesorom na Odsjeku za povijest, ali također postavljen za člana važne državne komisije za granice, u kojoj je ostao do smrti.

³⁵ D. HUDELIST, »Strahoviti sukob«, 58. Hrvatski će se povjesničari jednog morati pozabaviti i ulogom Komisije za historiju CK SKH.

³⁶ Za 30-godišnji pregled života ČSP-a s drukčije gledišne točke vidi: Bosiljka JANJATOVIĆ, »Značenje časopisa za suvremenu povijest za hrvatsku znanost i svjetsku historiografiju. U povodu 30. obljetnice izlazenja (1969 — 1999.)«, ČSP 31/1999, br. 3, 445 — 459. Popis radova i autora objavio je ČSP prigodom tridesete godišnjice izlazenja: *Časopis za su-*

vremenu povijest (*Tridesetogodišnjica izlaženja (1969 — 1999.)*). Bibliografija, priredio Stjepan MATKOVIĆ, ČSP 31/1999, br. 3; objavljen je i separat kao brošura.

- ³⁷ U ožujku 1990. godine postao je Institut za suvremenu povijest, a početkom 1996. dobio je sadašnji naziv Hrvatski institut za povijest.
- ³⁸ Prvi direktor Instituta (1961. — 1969.) bio je dr. Franjo Tuđman, umirovljeni general Jugoslavenske narodne armije. Nakon njegove prisilne smjene direktorom je postao (1969. — 1971.) dr. Dušan Bilandžić. Kad je Bilandžić otišao za profesora na sveučilište, naslijedio ga je (1974. — 1988.) dr. Zlatko Čepo. Poslije njegove smrti direktoricom je postala dr. Zorica Stipetić, a g. 1990. na mjesto direktora došao je dr. Mirko Valentić (do prosinca 2002.).
- ³⁹ Prvi glavni urednik bio dr. Ivan Jelić, koji je tu dužnost obavljao do prisilne smjene 1981. godine. U uredništvu su bili Miroslava Despot, Mirjana Gross, Bogdan Krizman, Hrvoje Matković (od 1971), Bosiljka Janjatić (od 1974).
- ⁴⁰ ČSP 1/1969, br. 1 — 2, 5.
- ⁴¹ M. GROSS, »Hrvatska historiografija na prekretnici«, *Kritika*, 1970, br. 14, 642 — 654.
- ⁴² Josipa PAVER, »Rukopisna ostavština Ive Politea«, ČSP 1/1969, br. 1 — 2, 262.
- ⁴³ M. GROSS, »Neka osnovna obilježja novije literature o »nacionalizmu« na engleskom jezičnom području«, ČSP 3/1971, br. 1, 137 — 151.
- ⁴⁴ Mirjana GROSS, »Maliciozne marginalije o 'delikatnim' pitanjima«, ČSP 3/1971, br. 1, 211 — 222.
- ⁴⁵ Vidi Stjepan MATKOVIĆ, *Čista stranka prava, 1895 — 1903*, Zagreb, 2001.
- ⁴⁶ V. CILIGA, »O rušenju mita oko »jugoslavenske« politike Josipa Jurja Strossmayera«, ČSP 3/1971, br. 2 — 3, 254 — 266.
- ⁴⁷ I. BANAC, »Rat prije rata«, 19.
- ⁴⁸ Vladimir PAVLOVIĆ, »Matica hrvatska 1971. Dossier«, *Vjesnikov tjedni prilog Danica*, br. 144, 18. veljače 1995, 15 — 20 (18).
- ⁴⁹ O reakcijama iz Katoličke crkve u Hrvatskoj vidi J. KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu*.
- ⁵⁰ Ivan BOŽIĆ, Sima ĆIRKOVIĆ, Milorad EKMEČIĆ, Vladimir DEDIJER, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1972.
- ⁵¹ V. I. BANAC, »Rat prije rata«, 20 — 21. Kritičke osvrtne na knjigu dali su M. Gross, Vera Ciliga, Bogdan Krizman, Hrvoje Matković, Stanislava Koprivica-Oštrić, Zorica Stipetić, Ivan Jelić i Slobodan Žarić.
- ⁵² Rasprava o »Istoriji Jugoslavije« bila je ustvari posljednja veća povijesna rasprava u opresivnom ozračju kasnog titoizma (I. BANAC, »Rat prije rata«, 22.).
- ⁵³ V. I. BANAC, »Rat prije rata«, 14 — 15.
- ⁵⁴ V. *Isto*, 22 — 25.
- ⁵⁵ *Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1980. Petnaestak godina ranije Jelić i njegova supruga Fikreta Jelić-Butić osudili su Tuđmana, kojega je partija kritizirala i zbog devijacija u »smanjivanju« broja žrtava logora Jasenovac.
- ⁵⁶ Opširnije J. KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu*, 78 — 107.
- ⁵⁷ Vidi: ČSP 12/1980, br. 2 i 14/1982, br. 2.
- ⁵⁸ Temeljna zamjerka leksikonu bila je navodno nedopustivo uključnje u njega stotinjak biografija crkvenih ljudi.

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 Časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

Jure Krišto:

**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

- ⁵⁹ Usp. Isto, 26-27. Ivo ŠKRABALO, *Povijesti hrvatske kinematografije*, Zagreb, 1984.
- ⁶⁰ Odgovornim urednikom 1981. postao je direktor Instituta Zlatko Čepo, a za urednicu je postavljena Bosiljka Janjatović, članica Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije. U uredništvo su uključeni D. Bilandžić, Zorica Stipetić, članica Gradskog komiteta Saveza komunista Hrvatske, Vlado Oštrić te Fabijan Trgo, načelnik Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, Marijan Maticka (od 1984.), Lydia Sklevicky (od 1986.).
- ⁶¹ Lj. BOBAN, »Izvod iz strogo povjerljive kombinatorike Velimira Terzića. A ponešto i o drugim kombinatorikama«, ČSP 15/1983, br. 3, 79 — 117. Bilo je to drugo izdanje knjige V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, knj. 1 — 2, Beograd, 1982-1983. Nakon što je Terzić umro, polemiku s Bobanom nastavio je pukovnik JNA Milutin Šušović. U istom je broju objavljena i vrlo oštra polemika Vasilije Krestić — Mirko Valentić o Vojnoj krajini i Srbima u Hrvatskoj.
- ⁶² Vidi F. TUĐMAN, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, 45 — 46.
- ⁶³ V. Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike*, Buenos Aires, 1960 (reprint Zagreb, 1995); ISTI, »Svjedočanstvo Janka Tortića o Hrvatskoj seljačkoj stranci i o travanjским događajima 1941«, ČSP 29/1997, br. 2, 325 — 367.
- ⁶⁴ V. Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941 — 1950*, Zagreb, 1996. i niz članaka u zagrebačkom *Vjesniku* u rubrici Pisma čitatelja od 14. studenog 1995. do 2. ožujka 1996. Također Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1903. — 1945.*, Dio treći *Hrvatska vanjska politika 1939. — 1942.*, Zagreb, 2000.
- ⁶⁵ Vidi J. KRIŠTO, *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001.
- ⁶⁶ V. ĐURETIĆ, *Saveznici i jugoslovenska ratna drama*, 1 — 2, Beograd, 1985.
- ⁶⁷ D. BIBER, »Naučna kuliserija jednoga političkog pamfleta. U povodu knjige V. Đuretića 'Saveznici i jugoslovenska ratna drama'«, ČSP 17/1985, br. 3, 95 — 119.
- ⁶⁸ Isto, 97.

LITERATURA

- BANAC, Ivo *Protiv straha*, Zagreb, 1992.
- BANAC, I. »The Dissolution of Yugoslav Historiography«, *The American Historical Review* 97/1992, br. 4. (hrvatski prijevod: Rat prije rata: Raspad jugoslavenske historiografije, *Cijena Bosne*, Zagreb, 1994, 14 — 33).
- BEKIĆ, Darko »Slučaj Bleiburg«: nova istraživanja, nova iskušenja, ČSP 21/1989, br. 1 — 3, 197 — 214.
- BIBER, Dušan »Naučna kuliserija jednoga političkog pamfleta. U povodu knjige V. Đuretića 'Saveznici i jugoslovenska ratna drama'«, ČSP 17/1985, br. 3, 95 — 119.
- BOBAN, Ljubo »Izvod iz strogo povjerljive kombinatorike Velimira Terzića. A ponešto i o drugim kombinatorikama«, ČSP 15/1983, br. 3, 79 — 117.
- BOBAN, Lj. »Položaj Jugoslavenskog poslanstva u Vatikanu u vrijeme drugoga svjetskog rata«, ČSP 20/1988, br. 1 — 2, 197 — 213.

- BOBAN, LJ. »Još jednom o navodnom pismu A. [sic] Grisogona A. Stepincu (1942. godine)«, ČSP 20/1988, br. 1 — 2, 215 — 225.
- BOŽIĆ, Ivan ČIRKOVIĆ, Sima EKMEČIĆ, Milorad DEDIJER, Vladimir *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1972.
- BRAUDEL, Fernand *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969.
- CILIGA, Vera »O rušenju mita oko »jugoslavenske« politike Josipa Jurja Strossmayera«, ČSP 3/1971, br. 2 — 3, 254 — 266.
- Časopis za suvremenu povijest (*Tridesetogodišnjica izlaženja (1969 — 1999.)*). Bibliografija, priredio Stjepan MATKOVIĆ, ČSP 31/1999, br. 3.
- DIZDAR, Zdravko »Prva pobuna u nacističkoj vojsci: Pobuna Trinaestoga pionirskog bataljuna 13. SS divizije »Croatia« u Villefranche-de-Rouergueu 17. rujna 1943. godine«, ČSP 25/1993, br. 2 — 3, 117 — 143.
- ĐURETIĆ, Veselin *Saveznici i jugoslovenska ratna drama*, 1 — 2, Beograd, 1985.
- Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1980.
- FURET, François »Quantitative History«, *Historical Studies Today*, ur. F. Gilbert i S. R. Graubard, New York, 1972.
- FURET, François *Le Passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Paris, 1995 (hrv. prijevod *Prošlost jedne iluzije. Ogleđi o komunističkoj ideji u XX. stoljeću*, Zagreb, 1997).
- GROSS, Mirjana »Hrvatska historiografija na prekretnici«, *Kritika*, 1970, br. 14, 642 — 654.
- GROSS, M. »Maliciozne marginalije o »delikatnim« pitanjima«, ČSP 3/1971, br. 1, 211 — 222.
- GROSS, M. *Suvremena historiografija*, Zagreb, 1996.
- HUDELIST, Darko »Strahoviti sukob dr. Vladimira Bakarića i dr. Franje Tuđmana zbog Hrvatske banovine«, *Globus*, 6. prosinca 1996.
- JANJATOVIĆ, Bosiljka »Značenje Časopisa za suvremenu povijest za hrvatsku znanost i svjetsku historiografiju. U povodu 30. obljetnice izlaženja (1969 — 1999.)«, ČSP 31/1999, br. 3, 445 — 459.
- JAREB, Jere »Svjedočanstvo Janka Tortića o Hrvatskoj seljačkoj stranci i o travanjskim događajima 1941«, ČSP 29/1997, br. 2, 325 — 367.
- JAREB, J. *Pola stoljeća hrvatske politike*, Buenos Aires, 1960 (reprint Zagreb, 1995).
- JONJIĆ, Tomislav *Hrvatska vanjska politika 1903. — 1945., Dio treći Hrvatska vanjska politika 1939. — 1942.*, Zagreb, 2000.
- KORUNIĆ, Petar »Povijesna struka i kritika hrvatske historiografije danas«, *Radovi*, 31/1998., 167 — 179.
- KRIŠTO, Jure *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001.
- KRIŠTO, J. *Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Zagreb, 1997.
- KRIŠTO, J. »Stare i nove paradigme hrvatske historiografije«, *Društvena istraživanja*, 10/2001, br. 1 — 2 (51 — 52), 165 — 189.
- KRIŠTO, J. »Hrvatska historiografija kroz trideset godišta Časopisa za suvremenu povijest (1969. — 1999.)«, *Društvena istraživanja*, 11/2002, br. 1 (57), 171 — 186.
- MACAN, Trpimir »Pogled na razvitak i stanje hrvatske povijesne znanosti«, *Hrvatska i održivi razvitak*, Zagreb, 1998., 231 — 241.
- MATIJEVIĆ, Zlatko »Pokušaj razjašnjenja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918 — 1921«, ČSP 17/1985, br. 2, 51 — 67.

Jure Krišto:
**Ideologija/politika
 i historiografija: primjer
 časopisa za suvremenu
 povijest (1969. - 1999.)**

Jure Krišto:

**Ideologija/politika
i historiografija: primjer
Časopisa za suvremenu
povijest (1969. - 1999.)**

- MATIJEVIĆ, Z. »Jugoslavenska povijesna literatura o političkoj djelatnosti katoličke crkve u Hrvatskoj 1918 — 1945«, ČSP 13/1981, br. 2, 73 — 104.
- MATKOVIĆ, Stjepan *Čista stranka prava, 1895 — 1903*, Zagreb, 2001.
- PAVER, Josipa »Rukopisna ostavština Ive Politea«, ČSP 1/1969, br. 1 — 2.
- PAVLOVIĆ, Vladimir »Matica hrvatska 1971. Dossier«, Vjesnikov tjedni prilog *Danica*, br. 144, 18. veljače 1995, 15 — 20.
- RADELIĆ, Zdenko *Hrvatska seljačka stranka 1941 — 1950*, Zagreb, 1996.
- STANČIĆ, Nikša »Politički katolicizam« i »katoličko hrvatstvo« u knjizi mr. Marija Streche« u Mario STRECHA, *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897 — 1904)*, Zagreb, 1997., VI — XV.
- STANČIĆ, N. »Odgovornost, profesionalnost i etičnost u hrvatskoj historiografiji — u povodu odgovora dr. Petra Korunića«, ČSP 26./1994., 3., 503 — 515.
- STANČIĆ, Nikša »Što su sve povjesničari izmislili. U povodu najnovijih radova dr. Petra Korunića«, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), 25/1993., 2 — 3, 247 — 260.
- SUNARIĆ, Ivo »Kulturno-prosvjetni rad »Napretka« u prošlosti i njegovi zadaci danas«, *Napredak* 1946.
- ŠKRABALO, Ivo *Povijesti hrvatske kinematografije*, Zagreb, 1984.
- TUDMAN, Franjo *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Zagreb, 1989.
- WHITE, Hayden *Metahistory. The Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*, Baltimore & London, 1973.